

«Από τα πρωτοσέλιδα στη σκοτεινή αίθουσα : Αληθινά εγκλήματα στον ελληνικό κινηματογράφο»*

Γιάννης Ράγκος, συγγραφέας

Στο κείμενο αυτό καταγράφονται οι ελληνικές ταινίες που εμπνέονται από πολύκροτα ποινικά και πολιτικά εγκλήματα, πολλές από τις οποίες συγκαταλέγονται στις κορυφαίες δημιουργίες της εγχώριας κινηματογραφικής παραγωγής των τελευταίων 50 ετών.

Το «**Κιέριον**» (1967/1974) του Δήμου Θέου είναι η πρώτη ελληνική ταινία που βασίζεται σε αληθινό έγκλημα, καθώς επεξεργάζεται μυθοπλαστικά τη δολοφονία του Αμερικανού δημοσιογράφου Τζορτζ Πολκ, τον Μάιο του 1948 στη Θεσσαλονίκη. Ο Πολκ είχε φτάσει στην πόλη στις 7 Μαΐου, προκειμένου να πάρει συνέντευξη από τον αρχιστράτηγο του ΔΣΕ κατά τον Εμφύλιο Πόλεμο Μάρκο Βαφειάδη, αλλά στις 16 Μαΐου το πτώμα του βρέθηκε να επιπλέει στα ανοικτά του Λευκού Πύργου. Τον Απρίλιο του 1949, ως αυτουργοί της δολοφονίας καταδικάστηκαν ο δημοσιογράφος Γρηγόρης Στακτόπουλος και ερήμην δύο στελέχη του ΚΚΕ, απόφαση που ωστόσο δεν έπεισε σχεδόν κανέναν, με αποτέλεσμα σήμερα όλες οι εκδοχές για τους πραγματικούς δράστες να παραμένουν ανοικτές.

Ο σκηνοθέτης έγραψε με τον Κώστα Σφήκα «ένα υποτυπώδες σενάριο, περίπου 10 σελίδες», όπου «η δολοφονία του [...] Πολκ, [...] δίνει αφορμή για ανάπτυξη μιας παρόμοιας υπόθεσης στις αρχές του 1967».[1] Θεωρείται ως το πρώτο ελληνικό αμιγώς πολιτικό φιλμ και για το λόγο αυτό η παραγωγή του αντιμετώπισε προβλήματα εξαιτίας του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967. Αρχικά παρουσιάστηκε στο εξωτερικό (Μ. Βρετανία, Φεστιβάλ Βενετίας 1968 κ.α.), ενώ στην Ελλάδα προβλήθηκε για πρώτη φορά με νέο μοντάζ στο 15ο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης (1974).

Η υπόθεση Πολκ απασχόλησε και άλλους δύο σκηνοθέτες: τον Άγγελο Μάλλιαρη στην ταινία μυθοπλασίας «Υπόθεση Πολκ» (1978) και τον Διονύση Γρηγοράτο στην ταινία-δοκίμιο «Ο φάκελος Πολκ στον αέρα» (1988), όπου παρουσιάζονται νέα στοιχεία για την υπόθεση ως αποτέλεσμα ενδελεχούς έρευνας του σκηνοθέτη.

Το 1969, ο Κώστας Γαβράς γυρίζει την ταινία «Ζ», που αναφέρεται στη δολοφονία του συνεργαζόμενου με την ΕΔΑ βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη στις 22 Μαΐου 1963 στη Θεσσαλονίκη και τις έρευνες του ανακριτή Χρήστου Σαρτζετάκη για τον εντοπισμό των ενόχων. Το σενάριο βασίστηκε, με μικρές αλλαγές, στο ομότιτλο non-fiction μυθιστόρημα του Βασίλη Βασιλικού (1966), ωστόσο λόγω της στρατιωτικής δικτατορίας στην Ελλάδα, η ταινία γυρίστηκε στην πόλη του Αλγερίου -που θύμιζε, κάπως, τη Θεσσαλονίκη- κυρίως με Γάλλους ηθοποιούς και αποτελούσε γαλλοαλγερινή συμπαραγωγή.

Η «Αναπαράσταση» και οι «Μέρες του '36»

Το 1970, η πρώτη μεγάλου μήκους ταινία του Θόδωρου Αγγελόπουλου «Αναπαράσταση» «εγκαινιάζει» ουσιαστικά τον αποκαλούμενο Νέο Ελληνικό Κινηματογράφο. Η ταινία παίρνει ως αφορμή ένα έγκλημα που είχε διαπραχθεί το 1968 στο χωριό Πολυνέρι Θεσπρωτίας και είχε προκαλέσει αίσθηση. Η Αγγελική Πάντου με τη σύμπραξη του εραστή της Κώστα Τζώρτζη στραγγάλισαν το μετανάστη σύζυγο της Χαρίση, ο οποίος είχε επιστρέψει στο χωριό για ολιγόμηρη παραμονή, και έθαψαν το πτώμα στην αυλή του σπιτιού. Στη συνέχεια, επιχείρησαν να δημιουργήσουν άλλοθι μεταβαίνοντας στα Ιωάννινα, αλλά η επιμονή συγγενούς του θύματος ότι η «εξαφάνισή» του οφειλόταν σε εγκληματική ενέργεια και ένα μοιραίο λάθος των δραστών οδήγησαν στην εξιχνίαση.

Πολλά χρόνια αργότερα, ο Αγγελόπουλος θα πει: «Πήγα στην Κέρκυρα για να διαβάσω τη δικογραφία. Μετά πήγα στο χωριό όπου είχε γίνει το έγκλημα. Κάθισα στο καφενείο. Οι ντόπιοι, που ντρέπονταν γι' αυτό που είχε συμβεί στο χωριό τους, μαζεύτηκαν και με κοίταζαν ακίνητοι. Κατάλαβα ότι έπρεπε να φύγω όσο δυνατόν γρηγορότερα [...]. Έφτασα απόγευμα και με ψιλόβροχο στη Βίτσα, στα Ζαγόρια. Κανείς στους δρόμους. [...] Στο καφενείο, ένας γέρος μόνος του τραγουδούσε: “Μωρή κοντούλα λεμονιά, με τα πολλά λεμόνια” (σ.σ.: το τραγούδι ακούγεται στην αρχή και το τέλος της ταινίας)».[2] Για ευνόητους λόγους, ο σκηνοθέτης τοποθετεί τη δράση στο (ανύπαρκτο) χωριό Τυμφαία, ενώ αλλάζει και τα ονόματα των πρωταγωνιστών της ιστορίας.

Δύο χρόνια μετά, ο Αγγελόπουλος αντλεί και πάλι την έμπνευση από ένα πραγματικό περιστατικό για το σενάριο της δεύτερης ταινίας του «Μέρες του '36». Αυτή τη φορά, επιλέγει την υπόθεση Παναγιώτη Μαρίνου, που είχε διαδραματιστεί στις φυλακές Συγγρού τον Απρίλιο του 1936, λίγους μήνες πριν από την κήρυξη της μεταξικής δικτατορίας. Συγκεκριμένα, το μεσημέρι της 17ης Απριλίου, ο καταδικασμένος σε ισόβια για δύο φόνους Μαρίνος αιχμαλώτισε υπό την απειλή όπλου τον βουλευτή Λάμπρο Ευταξία, απαιτώντας να του αποδοθεί βασιλική χάρης. Η είδηση της ομηρίας προκάλεσε πολιτικούς τριγμούς, με τον (κοινοβουλευτικό, ακόμα) πρωθυπουργό Ι. Μεταξά να απορρίπτει κάθε εισήγηση για ικανοποίηση του αιτήματος του κρατούμενου και να προκρίνει δυναμική λύση. Πράγματι, τα ξημερώματα της 18ης Απριλίου αστυνομικοί εισήλθαν αιφνιδιαστικά στο εσωτερικό του γραφείου όπου βρίσκονταν ο Μαρίνος με τον Ευταξία, για να ακολουθήσει ανταλλαγή πυρών που είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο του πρώτου και τον ελαφρύ τραυματισμό του δεύτερου.

Εγκλήματα που συγκλόνισαν την κοινή γνώμη

Το 1972, επίσης, ο Μάριος Ρετσίλας ολοκληρώνει σε σύντομο χρονικό διάστημα την ταινία «Οι Σατανάδες της νύχτας», που βασίζεται στην πολύ γνωστή υπόθεση Λυμπέρη. Το βράδυ της 4ης προς την 5η Ιανουαρίου 1972, ο Βασίλης Λυμπέρης μαζί με τρεις συνεργούς του πήγε στο σπίτι της εν διαστάσει συζύγου του Βασιλικής στο Χαλάνδρι και βάζοντας φωτιά έκαψε την ίδια, τη μητέρα της και τα δύο ανήλικα παιδιά τους. Τα άλλα τρία θύματα ξεψύχησαν ακαριαία, ενώ η Βασιλική μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο, όπου προτού εκπνεύσει αποκάλυψε στην αστυνομία την ταυτότητα του δράστη. Τον Μάιο του ίδιου έτους, ο Λυμπέρης και ο συνεργός του Παύλος Αγγελόπουλος καταδικάστηκαν «τετράκις εις θάνατον», ενώ οι άλλοι δύο σε μικρότερες ποινές. Τελικά, η ποινή του Αγγελόπουλου μετατράπηκε σε ισόβια δεσμά, ενώ ο Λυμπέρης στήθηκε απέναντι από το εκτελεστικό απόσπασμα στις 25 Αυγούστου 1972, περνώντας στην ιστορία ως ο τελευταίος θανατοποινίτης που εκτελέστηκε στην Ελλάδα.

Μιλώντας στον γράφοντα πολλά χρόνια αργότερα, ο Ρετσίλας εξήγησε ότι «στις αρχές Ιανουαρίου, διαβάσαμε την είδηση στις εφημερίδες, [...] και ο παραγωγός μου Τζέιμς Πάρις μου πρότεινε να την κάνουμε ταινία. [...] Με βάση τα εκτενή δημοσιεύματα των εφημερίδων, ο Β. Μανουσάκης έγραψε το σενάριο μέσα σε δεκαπέντε ημέρες [...]». Η προβολή της ταινίας είχε προγραμματιστεί για τα τέλη Απριλίου 1972, αλλά μετά από νομική παρέμβαση της οικογένειας του Λυμπέρη πραγματοποιήθηκε τελικά τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους και αφού είχε εκδικαστεί η υπόθεση. Σύμφωνα με τον Ρετσίλα, αυτό είχε ως αποτέλεσμα «να μην έχει την εμπορική επιτυχία που περιμέναμε. Ίσως να έπαιξε ρόλο και το γεγονός πως είχε περάσει ο χρόνος και το ενδιαφέρον του κόσμου [...] είχε περιοριστεί».[3]

Μία ποινική υπόθεση χρησιμοποιεί ως αρχικό υλικό για την πρώτη ταινία της «Ιωάννης ο βίαιος» (1973) και η Τώνια Μαρκετάκη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι για τη συγγραφή του σεναρίου η Μαρκετάκη έκανε εκτεταμένη έρευνα, συλλέγοντας πολύτιμο υλικό από δημοσιεύματα, τα πρακτικά της δίκης, ιατροδικαστικές εκθέσεις κ.ά., που ο γράφων εντόπισε στο αρχείο της.[4]

Το 1978, ο Ζυλ Ντασέν σκηνοθετεί την «**Κραυγή Γυναικών**» (ή «Η άλλη Μήδεια» / «A dream of passion»), που αποτελεί διασκευή της «Μήδειας» του Ευριπίδη από τον Μίνωα Βολανάκη. Μια ελληνίδα ηθοποιός επιστρέφει στην Ελλάδα για να ερμηνεύσει μια σύγχρονη εκδοχή της τραγωδίας και κατά την προετοιμασία της παράστασης γνωρίζει μία αμερικανίδα παιδοκόνο, που βρίσκεται στη φυλακή. Αυτό το στοιχείο του σεναρίου βασίζεται στην υπόθεση της Αμερικανίδας Νίτας Μπέικερ, η οποία το βράδυ της 27ης Μαΐου 1961 είχε στραγγάλισι στο σπίτι της στο Καλαμάκι τα τρία ανήλικα παιδιά της και κατόπιν είχε αποπειραθεί, ανεπιτυχώς, να αυτοκτονήσει. Ως αιτία για την πράξη της αυτή είχε επικαλεστεί το γεγονός ότι την απατούσε ο άνδρας της, λοχίας του αμερικανικού στρατού που υπηρετούσε στην Ελλάδα. Το δικαστήριο αποφάσισε τον εγκλεισμό της σε ψυχιατρείο, όμως ο εισαγγελέας κήρυξε την απόφαση πεπλανημένη κι έτσι λίγους μήνες μετά η Μπέικερ κάθισε εκ νέου στο εδώλιο, με το δικαστήριο να την καταδικάζει αυτή τη φορά σε κάθειρξη 16 ετών. Δύο χρόνια αργότερα, έλαβε χάρη και επέστρεψε στις ΗΠΑ.

Το 1980, ο Παύλος Τάσιος γυρίζει την «**Παραγγελιά**», μία από τις χαρακτηριστικότερες ταινίες της «κατηγορίας» αυτής. Το σενάριο βασίζεται στο πραγματικό περιστατικό που σημειώθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 1973 στο νυχτερινό κέντρο «Νεράιδα» της Κυψέλης, όταν ο Νίκος Κοεμτζής σκότωσε τρεις ανθρώπους (οι δύο από αυτούς ήταν αστυνομικοί) και τραυμάτισε άλλους επτά για μία παραγγελιά. Η δίκη για την υπόθεση πραγματοποιήθηκε τον Νοέμβριο του 1973, με τον Κοεμτζή να καταδικάζεται τρεις φορές σε θάνατο και επτά φορές σε ισόβια. Αποφυλακίστηκε το 1996 και πέθανε τον Σεπτέμβριο του 2011.

Καθώς ο Κοεμτζής προερχόταν από αριστερή οικογένεια και εκδήλωνε ανοικτά την αντίθεσή του στην αστυνομία, η πράξη του έλαβε πολιτικά χαρακτηριστικά και ο ίδιος απέκτησε -χωρίς να έχει πρόθεση- «μυθικές» διαστάσεις. Σε αυτό συνέβαλλε, αναμφισβήτητα, τόσο η ταινία του Τάσιου όσο και το τραγούδι του Διονύση Σαββόπουλου «Μακρύ ζεϊμπέκικο για τον Νίκο» (περιλαμβάνεται στον δίσκο «Ρεζέρβα», 1979).

Την επόμενη χρονιά, ο Γιάννης Φαφούτης ολοκληρώνει τη μοναδική του ταινία μεγάλου μήκους «Τα όπλα μου ρίχνουν λουλούδια» (μεταγενέστερος τίτλος: «Ο ληστής με τα λουλούδια»). Η ταινία βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στην ιστορία του «ληστή με τις γλαδιόλες» Θόδωρου Βενάρδου. Τους τελευταίους μήνες της απριλιανής δικτατορίας, ο Βενάρδος διέπραξε δύο ληστείες τραπεζών, τις πρώτες ένοπλες στην Ελλάδα, στη μία μάλιστα έχοντας κρύψει το όπλο του σ' ένα μπουκέτο από γλαδιόλες. Συνελήφθη και απέδρασε με θεαματικό τρόπο, ενώ μέχρι την οριστική σύλληψή του (Ιούνιος 1974) πραγματοποιούσε εντυπωσιακές εμφανίσεις σε κοσμικά κέντρα συνοδευόμενος από όμορφες γυναίκες. Αργότερα κυκλοφόρησε η φήμη ότι είχε αναπτύξει αντιδικτατορική δράση, ενώ στη διάρκεια της φυλάκισής του έκανε συνεχείς καταγγελίες για τις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων και ως αποτέλεσμα ψυχικού κλονισμού επανειλημμένες

απόπειρες αυτοκτονίας, με αυτήν της 10ης Ιουλίου 1984 να αποδεικνύεται μοιραία για τη ζωή του.

Ο «Δράκος του Σέιχ-Σου» και η λεωφορειοπειρατεία

Μερικά χρόνια νωρίτερα, το 1989, ο σκηνοθέτης Δημήτρης Αρβανίτης μόνταρε εκ νέου το υλικό της τηλεοπτικής σειράς του «Αθώος ή ένοχος;» (επτά επεισόδια, EPT-1) για να δημιουργήσει την ομότιτλη ταινία. Σε αυτήν, παρουσιάζεται η υπόθεση του Αριστεΐδη Παγκρατίδη, ο οποίος συνελήφθη (1963), καταδικάστηκε σε θάνατο (1966) και εκτελέστηκε (1968) για εγκλήματα που είχαν διαπραχθεί στην περιοχή του δάσους Σέιχ-Σου στη Θεσσαλονίκη από το 1959 έως το 1963. Το σενάριο στηρίζεται σε στοιχεία που προέκυψαν από δημοσιογραφική έρευνα του Κ. Τσαρούχα και ενισχύουν την εκτίμηση περί αθωότητας του Παγκρατίδη.

Στις 28 Μαΐου 1999, η κοινή γνώμη συγκλονίζεται παρακολουθώντας σε ζωντανή μετάδοση την πρώτη λεωφορειοπειρατεία στην Ελλάδα. Το πρωί εκείνης της μέρας, ο Αλβανός Φλαμούρ Πίσλι κατέλαβε με την απειλή όπλου και απασφαλισμένης χειροβομβίδας ένα υπεραστικό λεωφορείο του νομού Θεσσαλονίκης με 13 επιβάτες και το οδήγησε στην Αλβανία. Για να δικαιολογήσει την ενέργειά του, ο Πίσλι υποστήριζε πως είχε πέσει θύμα πλεκτάνης από τον Έλληνα εργοδότη του και ότι είχε κακοποιηθεί σεξουαλικά από Έλληνες αστυνομικούς. Τα ξημερώματα της επόμενης ημέρας σκοτώθηκε από πυρά της αλβανικής αστυνομίας, τα οποία τραυμάτισαν θανάσιμα και τον επιβάτη Γιώργο Κουλούρη. Την πρωτοφανή αυτή υπόθεση μετέφερε στην οθόνη το 2005 ο Κωνσταντίνος Γιάνναρης με την ταινία «Όμηρος», αναλύοντας «με ρεπορταζιακό στυλ την απελπισία ενός ξένου που παλεύει μάταια να νικήσει τα στερεότυπα και τη ρατσιστική μανία των γύρω του».[5]

Η τελευταία, έως σήμερα, ελληνική ταινία που βασίζεται σε πραγματική ποινική υπόθεση είναι «Ο θάνατος που ονειρεύτηκα» (2010), του Παναγιώτη Κράββα. Η ταινία αναφέρεται στην ιστορία των «Σατανιστών της Παλλήνης» (Ασημάκης Κατσούλας, Μάνος Δημητροκάλλης, Δήμητρα Μαργέτη), που το 1992-1993 δολοφόνησαν με «τελετουργικό» τρόπο δύο γυναίκες. Η δράση τους αποκαλύφθηκε στα τέλη Δεκεμβρίου 1993, συνταράσσοντας την κοινή γνώμη. Τον Ιούλιο του 1995 οι Κατσούλης και Δημητροκάλλης καταδικάστηκαν σε δις ισόβια και η Μαργέτη σε κάθειρξη 17 ετών. Σήμερα, και οι τρεις έχουν αποφυλακιστεί.

Σημειώσεις

[1] Γιάννης Σολδάτος, Ένας αιώνας ελληνικός κινηματογράφος, 1ος τ. (1900-1970), Εκδόσεις Κοχλίας 2001, σ. 366. Για την ταινία, βλ. ακόμα την έκδοση του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης «Δήμος Θεός» (2006), επιμ. Στράτος Κερσανίδης.

[2] Αρχείο περιοδικού Περίστυλον, έκδοση του Πολιτιστικού Οργανισμού Υπαλλήλων Υπουργείου Πολιτισμού, τχ. 6, Δεκέμβριος 2008.

[3] Από συνέντευξη του Μάριου Ρετούλα στον γράφοντα στις 26 Νοεμβρίου 2001.

[4] Ελληνικό Λαογραφικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), Αρχείο Τώνιας Μαρκετάκη, φάκελος 1.

[5] Από το αφιέρωμα στο έργο του σκηνοθέτη, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του 52ου Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης (2011).

* Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «πολάρ» (crime fiction theory), τχ. 1, Ιούνιος 2018, σσ. 93-97. Αναδημοσιεύτηκε, σε αναπτυγμένη μορφή, στον τιμητικό τόμο για τον Ομότιμο Καθηγητή Γιάννη Πανούση «Εγκληματολογία: Περίβλεπτον Αλεξίφωτον» (Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2020) υπό τον τίτλο «Based on a true crime story – Όταν ο ελληνικός κινηματογράφος εμπνέεται από αληθινά εγκλήματα» (σσ. 1021-1034).

Επίσης, διαθέσιμο : <https://elsal.gr/el/%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%83%CF%84%CF%85%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1/%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1-%CE%B8%CE%B5%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/1142-apo-ta-prwtoselida-sti-skoteini-aithousa.html>